

Lanstyák István

Nyelvből nyelvbe

Kalligram Kiadó: Pozsony, 2006. 296 p.

Lanstyák István kötetét kézbe venni öröm a szemnek: a borító – túl azon, hogy finoman esztétikus – az ábrázolt kisplasztika révén *tartalmas* is; olvasni pedig öröm a szellemnek, s ami az utolsó tanulmányt illeti, a léleknek is. A tanulmánykötet öt írásából négy a szerző eddigi munkásságából nyomon követhető fő kutatási területeit gazdagítja: két- és többnyelvűségről, kódváltásról és fordításról, ahol – ahogy az egyik tanulmány alcímében is olvasható – a célkeresztben elsősorban a szlovákiai magyar nyelvi valóság áll.

A kötet első tanulmánya *A kölcsönszavak rendszerezéséről* (pp. 15–56) maradéktalanul és rendkívül alaposan megvalósítja a címben jelzett célkitűzést. Erre nem csekély terjedelemben a lábjegyzetekben kerül sor, amelyek nemcsak itt, hanem a többi tanulmányban is úgyszólván önálló életet élnek. Terjedelmük nemegyszer az oldal felét, olykor jóval több mint felét teszi ki (mint a 19. lapon). Áttanulmányozásuk elengedhetetlen a tanulmány(ok) megértéséhez és mindig megéri a fáradságot, de éppen a tartalmuk gazdagsága és fontossága miatt (rövidítések értelmezése; olyan fogalmak szétválasztása és tisztázása, mint másodnyelv – idegen nyelv, kölcsönszó – jövevényszó, a jelentés azonossága – a jelentés hasonlósága, tükörfordítás – jelentéskölcsönzés, bázistartó kódváltás stb.; különös tekintettel a szerző által bevezetett, vagy a bevettől eltérően, szűkebb vagy tágabb értelemben használt fogalmakra) talán szerencsésebb lett volna a tanulmány vagy a kötet végén egy fogalomtárban egybe gyűjteni őket. Különösen, ha a kötet esetleges tankönyvi felhasználására gondolunk, amire egyébként kiválóan alkalmas.

A második tanulmány – *A nyelvi változottság mint szótártani probléma. Adalékok a határtalanítás módszertanához* (pp. 57–104) – alcíme a szerző szerint „titokzatosan” hangzik, ám elolvasása után – javaslat és ennek indoklása a szótárak, nyelvtanok, helyesírási

és egyéb kézikönyvek határon túli magyar nyelvi vonatkozású adatokkal való kiegészítésére – csak dicsérhető a szóalkotó nyelvi leleménye.

A kódváltás nyelvtani típusai a szlovákdomináns kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában című tanulmány (pp. 105–146) témáját a cím itt is pontosan behatárolja. Az olvasó többek között a kódváltás, bázisváltás, bázisnyelv, elsődleges nyelv, másodlagos nyelv fogalmainak meghatározását, a kódváltás és a fordítás/tolmacsolás nyelvi aktusának és fogalmainak elkülönítését kapja gazdag adatbázisból válogatott érdekes példákkal. A forrásjelölésekből – ezenkívül az előszóból is – kitűnik, hogy a szerző sok tanítványát nyerte meg a kutatásnak, akik a dolgozatra kapott osztályzaton kívül minden bizonnyal ösztönzést nyertek saját kutatások folytatásához, de legalábbis érzékennyé és nyitottá váltak a problémára. Ennél nagyobb eredményt kutató tanárember aligha mondhat a magáénak.

A Kódváltás és fordítás. A célkeresztben a szlovákiai magyar nyelvi valóság című dolgozat (pp. 147–169) kommunikációs helyzetek leírása a Kárpát-medence jelzett területén. Itt a nemzeti és etnikai identitás kettős vagy nehezen kibogozható többes jellegének megélése, vállalása olyan (beszéd)helyzeteket idéz elő, amelyeknek a két- és többnyelvűség csak az egyik, kívülről is érzékelhető velejárója. Az írás értékes megfigyeléseket, pontosításokat tartalmaz a kétnyelvűség fogalmával kapcsolatban, írott- és beszélt nyelvi szövegek körültekintő elemzése alapján. Egyetérthetünk a kitekintéssel: „Olyan terület ez, amelyen siker csak a fordítástudomány és a kétnyelvűségkutatás, illetve a nyelvi kontaktológia szakembereinek az együttműködésével érhető el”.

A kötet utolsó tanulmánya *A bibliafordítás néhány lexikológiai kérdése – Károli Gáspár fordítása alapján* (pp. 170–244), melynek témájával a szerző saját bevallása szerint „mintegy kedvtelésből” kezdett foglalkozni. Szívből kívánjuk neki, hogy növekedjék és gyarapodjék a kedve a téma folytatásához, hiszen munkájának – mint ezt maga is jól

látja – nemcsak nyelvészeti, hanem „nyelven és nyelvészetén kívüli” hozadékára is nagy szükség van.

A szerző olyan szókészletteni kérdéseket gyűjt együvé, amelyek a Biblia minden fordítása, illetve revideálása folyamán felmerülhetnek, s amelyeknek némelyike túlmutat a nyelvészet határain. Ezek közül a legtöbb a forrásnyelvi poliszemiában, homonímiában és szinonímiában gyökerezik. Az olvasó bizonyos poliszém, homonim, illetve szinonim szavakat, kifejezéseket tartalmazó bibliai szöveghelyeket tanulmányozhat az 1908-as revízió utáni Károli-fordításban a szerző fordítás-javaslatával párhuzamosan, aki a jónak látott változtatásokat alapos, pontos, meggyőző érveléssel és gazdag (láb)jegyzetapparátussal támasztja alá. (Az utóbbiak közül nem egy nem pusztán adalék vagy kiegészítés, hanem önmagában is megálló, élvezetes kultúrtörténeti olvasmány.)

A homonim jelenségek közül a legérdekesebb a görög *pszükhé* és *pneuma* (latin *anima*, *spiritus*) fordításának, pontosabban a két fogalom összemérésének a kérdése, amelyet a szerző a magyar bibliafordítások egyik jellegzetes fogyatékoságának tart. Érvei a *szellem* és a *lélek*, illetve a *szellemi* és a *lelki* fogalmának megkülönböztetésére vonatkozóan meggyőzőek, az idézett szöveghelyek önmagukért beszélnek, mégsem tudunk szabadulni a gondolattól, hogy a javasolt korrekció nem megvilágosodást hozna, inkább zavart szülne. A *lélek* és a *szellem* közötti finom distinkcióval, melyet a szerző – okkal – jelentős különbségnek nevez, az átlagos bibliaolvasó aligha fásasztja magát. Többségük számára mind a *lelki*, mind a *szellemi* fogalma egyszerűen ’valami nem testi, nem fizikai’. Az egyik leggyakrabban előforduló szókapcsolatban, a *Szent Lélek – Szent Szellem* esetében pedig az utóbbival szemben bizony jogos érv lehet a negatív konnotáció – hogy a huszita *szellet*-ről már ne is beszéljünk. Magunk tehát ebben az esetben a tudomány érveivel szemben a hagyományt részesítenénk előnyben. Ám mindez nem jelenti azt, hogy ígéhirdetések

alkalmával a lelkipásztor ne érezhetné a szoros értelmében szent kötelességének a különbség megvilágítását.

Hasonló fenntartások fogalmazhatók meg a *szolga – rabszolga* fogalmak, illetve a nekik megfelelő szavak fordítási javaslataival kapcsolatban. A szerző a különbség pontos megvilágítása után itt is az „egybecsapás” ellen s az egyébként jóval gyakrabban előforduló *rabszolga* használata mellett érvel. Jóllehet a hívő egyetért az 1Kor.7,22¹-höz fűzött kommentárjával, mely szerint „a sátán fogságából való szabadulás sokkal fontosabb, mint a jogi értelemben vett rabszolgai státusból való fölszabadulás”, és tudja, hogy a Krisztussal való közösség *teljes* odaadást kíván, amely a másik fél részéről szükségképpen *tulajdonlásnak* nevezhető státuszt eredményez, azonban a hívő részéről ez az állapot szabad döntés eredménye. A rabszolgák túlnyomó többsége nem szabad akaratából választotta helyzetét, s egészséges lelkiéletű ember ma sem kíván a rabszolgája lenni senkinek. Félő, hogy az egyébként indokolt és jogos pontosítás ebben az esetben is azt eredményezné, amit a szerző egy más eljárással kapcsolatban, tanulmányának egy másik pontján megfogalmazott, hogy ti. „riasztóan hathat a kereszténység iránt még csak érdeklődők, illetve a frissen megtértek számára”.

A nyelvészet és a fordítástudomány kérdései iránt érdeklődőkön kívül nemcsak a keresztyén hívők, hanem a legszélesebb értelemben vett művelődni vágyó nagyközönség számára is izgalmas és – újra hangsúlyozandó! – élvezetes olvasmány ugyanebben a fejezetben a *sátán – ördög – démon* bibliai fogalmainak tisztázása, a nekik megfelelő szavak s azok származékainak a megkülönböztetése, használatuk indoklása a különböző szöveghelyeken; a szinonímiáról szóló alfejezetben pedig a *megtérés* és az *örvendezik*

¹ *Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Budapest, 1970. Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írott I. levele 7. fejezetének 22. verse.

fordítási lehetőségeinek bemutatása a magyar nyelvben rendelkezésre álló szinonimákkal.

A motiváltságról szóló fejezet egyebek között a *megkeresztelkedés – bemerítkezés*, illetve az *Istennek országa – Istennek királysága* fogalmak fordítási lehetőségeit járja körül. Sor kerül itt az „átlagos” magyar nyelvhasználók számára többnyire homályos különbség megvilágítására a *keresztény* és a *keresztényen* alakváltozat között, s annak tisztázására, hogy egyiknek sincs köze az ókori kivégzőeszközhöz (bár a metonimikus-asszociatív kapcsolat sem vezet feltétlenül messze a lényegtől). A másik fontos gondolatmenet a kereszttség fogalmának értelmezésétől vezet ahhoz a javaslathoz, hogy a köznyelvben meggyökerezett (*megkeresztel(kedik)*, illetve a *kereszttség, keresztelő* formák helyett pontosabb és a Biblia szelleméhez hűségesebb lenne a *be/alámerít/kezik/kezés* alakok használata – amely formák egyébként bizonyos protestáns kiségyházak szóhasználatában már régóta honosak. Az érvelés meggyőző, és egyébként is egyetértünk a szerzőnek azzal a megállapításával, hogy „az újszerűség múló állapot”, ám a megszokottól való nehéz elszakadás okán a recenzens mégis óztkodna például a *Keresztelő Jánost* felváltó *Bemerítő János* formától. Nem osztja a szerző aggályait abban a tekintetben sem, hogy az *Isten országa, mennyeknek országa* szókapcsolat félrevezető (más a helyzet természetesen a köznyelvben használatos, többszörös jelentésbővülésen átment *menyország* szóval), és hogy az *ország* szó *királyságra* való következetes felcserélése egyértelmű eligazítást adna azok számára, akiknek ez „valamiféle megfoghatatlan szellemi túlvilágot jelent”. A *mennyeknek országa / Isten országa* hihetetlenül sokrétűen konceptualizált fogalom a Bibliában; gazdagabban a kötet 238. lapján idézett „definíciónál” is, amelybe nehéz beilleszteni – többek között – a Lk 17,21² megfogalmazását: „az Isten országa ti bennetek van”.

² *Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Budapest, 1970. Lukács evangélioma 17. fejezetének 21. verse

Összefoglalásul csak megismételni tudjuk a bevezetőben írtakat: az alkalmazott nyelvészetben való tájékozódáson túl szellemi-lelki gazdagodást eredményező olvasmány Lanstyák István tanulmánykötete. Ami a bibliafordításokról szóló írást illeti, a szerző maga is látja a mégoly kifogástalan szakmai érvekkel alátámasztható változtatások kockázatát: „minden újításnak gátat szab a leendő olvasóközönség túrésküszöbe: a hagyománynak és az újításnak az érzékeny összhangját kell megvalósítani, mert különben félő, hogy az olvasó a fordítást – legyen az bármennyire pontos is nyelvileg és korrekt teológiaiilag – elutasítja”.

A tanulmányokban felvetett problémák iránt érdeklődők számára a *Hivatkozások* gazdag listája kínál további tájékozási lehetőséget, az ezt követő név-, tárgy- és szómutató pedig (ez utóbbi a bibliai témájú cikkhez kapcsolódóan héber és görög nyelvű anyaggal is kibővítve) a kötet laikus és szakember olvasóit egyaránt segíti az eligazodásban.

Daczi Margit

Forgács Tamás

Bevezetés a frazeológiába A szólás- és közmondáskutatás alapjai

(Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 69.)

Tinta Könyvkiadó:

Budapest, 2007. 289 p.

A frazeológiával foglalkozó korábban megjelent magyar nyelvű összefoglaló munkák általában szótörténeti jellegű feldolgozások. Ezzel a hagyománnyal szakít az ismertetett mű, amikor az a célt tűzi ki, hogy az állandósult szókapcsolatok osztályozása, keletkezése mellett használatuk és fordíthatóságuk kérdéseit is vizsgálja. A könyv nem előzmény nélküli. A szerző számos frazeológiai témájú tanulmánya mellett 2003-ban jelent meg *Magyar szólások és közmondások szótára*. Mai